

УДК 343.19

М. Є. Шумило, доктор юридичних наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент Національної академії правових
наук України, професор кафедри правосуддя
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

КАМО ГРЯДЕШИ, УКРАЇНСЬКИЙ СУДЕ?..

У статті обґрунтовано тезу про потребу встановлення відповідного місця суду в системі суспільних оцінок і очікувань та координат органів кримінальної юстиції, оскільки сучасне становище інституту суду, на жаль, не відповідає високому соціальному призначенню у структурі політико-правових гарантій захисту прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне судочинство, судовий процес, засади судочинства, докази, доказування.

M. Ye. Shumylo. Quo vadis, Ukrainian court?..

The article substantiates the thesis of necessity to establish a proper place of the court in the system of public assessments and expectations and coordinates of the criminal justice bodies. Unfortunately, court's current position does not correspond to its high social purpose in the structure of political and legal guarantees of human rights and freedoms protection as the highest social value. The understatement of the court's role has historical and mental causes. Traditionally, the court used to be an appendage of executive branch. This tendency was especially evident during the Soviet period, when the court was considered as the part of the administrative-command system, and its activities were also controlled by the prosecutor's office. The destructive consequences of the court's "custody" in the Soviet past, unfortunately, remained in modern law and the thinking of lawyers. Therefore, in legislation and in the lawyers minds criminal procedure and criminal justice are unreasonably equated; the role and significance of conviction as a result of trial are leveled out; notification of suspicion and bringing criminal charge are identified; a person is discharged from criminal liability without applying appropriate legal procedure of establishing the fact of committing a crime; court proceedings remain an integral part of the criminal procedure stages system, which obviously contradicts the requirements of Art. 6 and Art. 129 of the Constitution of Ukraine; the inadequate court's position in the legal system prevents the liquidation of the investigator's method of forming procedural evidence and the correct understanding of proving in criminal proceedings. Based on these findings, amendments and additions to the legislation are offered.

Key words: criminal procedure, criminal justice, trial, principles of judicial trial, evidence, proving.

Постановка проблеми. Положення суду в чинному Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України неповною мірою відповідає вимогам Конституції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення інституту суду традиційно досліджується у структурі системи стадій кримінального процесу. Проте питання відповідності вимогам Конституції України чинної моделі кримінального процесу в сучасних вітчизняних наукових дослідженнях практично не піднімалося.

Мета статті – обґрунтувати потребу приведення у відповідність до вимог Конституції України місця суду в корпусі кримінальної юстиції.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед народом, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним

© М. Є. Шумило, 2018

обов'язком держави. Тому фокус роботи її органів повинен бути максимально спрямований на охорону та захист прав людини. Стандарти ж цього захисту мають формуватися, зокрема, повсякденною практикою кримінального суду. Щоб бути гідним цієї високої місії, сам суд повинен займати належне йому місце як у системі суспільних оцінок й очікувань, так і в системі координат самої кримінальної юстиції.

Проте твереза й незаангажована оцінка місця й ролі сучасного вітчизняного кримінального суду дозволяє стверджувати: щоб досягти вказаної мети, йому доведеться пройти складний і тернистий шлях, долаючи низку серйозних проблем об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Відразу варто зазначити, що применшення ролі та суспільного значення суду в нашій країні має свої історичні та ментальні причини. Так, до середини 19 ст. судова система царської Росії мала архаїчний характер, коли була підпорядкована адміністрації, і залежала не лише від центральної і місцевої влади, але й від жандармерії та поліції [1]. Тому судово-правова реформа 1864 р. була покликана забезпечити передусім незалежність суду і створити самостійну судову владу. Для цього у Статуті кримінального судочинства закріплювалися такі фундаментальні європейські правові цінності, як презумпція невинуватості, гласність, усність, змагальність судочинства, окремі гарантії права обвинуваченого на захист, участь захисника, принцип оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів та інші демократичні принципи судочинства. Проте час, на жаль, засвідчив, що між положеннями згаданого Статуту і соціально-політичною реальністю крок за кроком почала утворюватися прірва, а задекларована незалежність суду стала втрачати життєздатність.

Із середини 80-х рр. позаминуло століття почалася справжня деградація судової влади. Як зазначав у цьому зв'язку професор О.І. Трусов, такі процеси розвивалися за трьома напрямками: «безконтрольність поліції і жандармерії, які підкорювалися лише вищій адміністративній владі; послаблення демократичних інститутів, введених Статутом 1864 р. в судові системи; більш широке використання військових і надзвичайних судів, що діяли за своїми правилами» [1]. До речі, вельми метафорично із цього приводу висловлювався відомий російський теоретик і пропагандист марксизму Г.В. Плеханов: «Реформоване судочинство в Росії залишилося екзотичною рослиною: воно пасує до всього державного ладу Росії, як шовковий циліндр до одягнутого у звірину шкуру ескімоса» [2].

Так, події 1917 р. нібито створювали всі потрібні передумови для демократичної реконструкції тодішньої судової влади. І дійсно, радянська судово-правова реформа 1922–1924 рр. спочатку не цуралася демократичних ідей Статуту 1864 р. Але, на жаль, уже з 1928 р. почалася соціально-юридична деградація новоствореної судової системи. Не дивно, що в умовах адміністративно-командної системи управління суд цілком прогнозовано став її невід'ємним елементом, втрачаючи своє призначення і перестаючи бути гарантом захисту й охорони прав та свобод людини. Інакше кажучи, суд перетворився на відомчу структуру управлінських установ, стаючи *de facto* залежним і підконтрольним органом прокуратури і виконавчої влади.

Наприклад, 1933 р. постановою ВЦВК і РНК СРСР була заснована Прокуратура СРСР. Згідно з її приписами, на прокуратуру покладалася обов'язок «наглядати за правильним і однаковим застосуванням законів судовими установами союзних республік із правом витребувати судові й слідчі справи на будь-якій стадії провадження, опротестування вироків і рішень судів у вищій судовій інстанції і призупинення їх виконання» [3]. Указана норма була закріплена в Положенні про Прокуратуру СРСР, затвердженому постановою ЦВК і РНК СРСР [4], а також у Положенні про прокурорський нагляд 1955 р. Не уникнув цього і Закон «Про прокуратуру СРСР» 1979 р., у якому також прямо зазначалось, що прокуратура здійснює нагляд за розглядом справ у судах.

Як бачимо, таким чином у законодавстві колишнього СРСР формувалась і карбувалась антидемократична ідея концентрації наглядових функцій прокуратури стосовно діяльності

суду. Крім цього, для контролю за діяльністю судів і «поліпшення» якості їхньої роботи в липні 1936 р. створено загальносоюзний орган судового управління – Народний комісаріат юстиції СРСР, який здійснював нагляд за застосуванням судами норм кримінального, цивільного і процесуальних кодексів, узагальнював судову практику і в разі потреби готував пропозиції на вдосконалення законодавства.

Роль науки за радянських часів, на думку професора О.С. Александрова, була «придворною», оскільки вона обслуговувала авторитарну владу, а тому дослідженню проблеми соціальної природи та правового положення суду увага практично не приділялася, адже «радянський суд був авторитетний сам для себе» [5]. Таке становище суду в суспільстві та державі не відповідало його природі як соціального та публічно-правового феномена, «в основі якого лежить соціо-антропологічна здатність людини до логічного мислення шляхом сприйняття інформації, її аналізу та оцінки» [6].

Як слушно стверджує професор С.В. Прилуцький, суд «розвивається й існує за правилами та законами соціального розвитку людей, іноді навіть незалежно та у розрізі з позитивним правом держави» [6]. Тому незалежність і справедливість суду треба поновлювати відповідно до соціальних очікувань. Дійсно, деструкційні наслідки політичного «опікування» судом із боку виконавчої влади в нашому історичному минулому, на жаль, ще наявні в сучасному юридичному мисленні та практиці правозастосування, а завдання зламати їх є надважким.

Теоретики права, характеризуючи вчення про моделі розуміння поведінки, звертають увагу на те, що, крім закону як юридичної непорушності, існує феномен так званого м'якого права. Останнє є сукупністю «діяльнісних норм», які виникають у рамках конкретної юридичної діяльності, привласнюються юристами, фіксуються у їхній правосвідомості, і ці юристи успішно керуються ними. Сила неписаного «м'якого права» полягає в його традиціях, звичаях, інституційних зв'язках з іншими структурними елементами кримінального процесу та органічній єдності із середовищем його функціонування. Відтак закони легко змінюються за велінням законодавця, а традиції, стереотипи юридичного мислення, правову свідомість сучасних юристів переформатувати куди важче, оскільки вони піддаються лише повільній корекції під тиском новітніх положень правової системи певної країни.

Відтак, коли новий закон не вкладається в матрицю раніше набутих уявлень юристів, то в процесі тлумачення і застосування починає спрацьовувати механізм його відторгнення, спричиняючи свідому або підсвідому *деконструкцію* закону. Тому й на визначення позиції суду у сфері кримінальної юстиції негативно впливають ряд успадкованих від *ancien régime* доктринальних положень кримінального права. Наприклад, у ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України вказується, що «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом».

Отже, підставою кримінальної відповідальності є *самий* факт вчинення злочину. Очевидно, що ця нормативна конструкція зумовлена теоретичним посилом, згідно з яким кримінально-правові відносини виникають із моменту вчинення злочину, а відтак кримінально-процесуальні відносини виникають *лише* в рамках кримінально-правових відносин. Така позиція законодавця й окремих доктринерів не узгоджується із принципом презумпції невинуватості: ніхто не може констатувати наявності кримінально-процесуальних відносин до вступу обвинувального вироку суду в законну силу. На мою думку, такі нормативні конструкції аж ніяк не узгоджуються із загальним місцем сучасного права щодо статусу суду в процесі доказування фактів і обставин вчинення злочину.

Натомість обґрунтованою вважається доктринальна позиція, що *підставою* для кримінальної відповідальності є доведення в суді складу злочину в діянні особи, про що також ідеться в п. 3 ст. 373 КПК України. Закон установлює, що «обвинувальний вирок не може ґрун-

туватися на припущеннях; він ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення».

Ганджовитим і принизливим для суду є також визначення терміна «притягнення до кримінальної відповідальності» як стадії кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ст. 3 КПК України). Це ніщо інше, як відвертий прояв обвинувального ухилу в кримінальному процесі, адже таке рішення не належить до компетенції прокурора або органів досудового розслідування.

На мою думку, повідомлення про підозру – це лише офіційна постановка стороною обвинувачення питання про потенційну кримінальну відповідальність особи. Остання може вважатися притягнутою до кримінальної відповідальності лише після позитивної констатації судом підстав для цього в обвинувальному вирокі до набрання ним законної сили. Така критична оцінка повною мірою стосується і ст. 228 КПК України, де чітко зазначено, що суд своєю ухвалою може звільнити особу від кримінальної відповідальності в разі встановлення підстав, передбачених законом про кримінальну відповідальність. Таким чином, навряд чи викладені положення кримінального та кримінального процесуального законодавства відповідають вимогам ст. 62 Конституції України. Негативно впливає на проблему визначення справжнього місця суду в царині кримінальної юстиції похідний продукт *політизованої юстиції* і концепт про похідну природу кримінального процесу від кримінального права і так далі.

На жаль, не зафіксоване закріплення відповідного місця суду й у чинному КПК України, примхливо змонтованому з положень англо-саксонського, континентального та радянського типів кримінального процесу. Відтак наявна стандартна пострадянська ситуація *конвергенційного тренду* сучасних процесуальних систем у контексті світової *глобалізації*.

Практично у кожній національній моделі кримінального процесу легко відшукати типологічні ознаки різних моделей. Тому, позичаючи із прогресивного світового досвіду, законотворець має додержуватися таких, зокрема, правил: 1) проєктований (реформований) КПК передусім повинен ефективно захищати права і свободи людини; 2) згаданий Кодекс повинен відповідати вимогам конституційних засад; 3) КПК повинен бути внутрішньо несуперечливим.

На жаль, чинний КПК України неповною мірою відповідає зазначеним вимогам. Зрозуміло, що така плутанина не могла не спричинити виникнення в кодифікованому законі конкурентних, а й інколи суперечливих положень, що неабияк ускладнює осмислення ролі і місця суду, спричиняючи зрештою соціальне напруження. Не можуть впоратися із правильним визначенням місця суду й у навчальних та наукових джерелах, де часто ототожнюються поняття «кримінальний процес» і «кримінальне судочинство». Наприклад, у «Курсі радянського кримінального процесу» (1989 р.) вказується: «Найбільш розповсюдженим і правильним є судження про те, що кримінальний процес (або кримінальне судочинство, що одне і те саме) є діяльністю з розслідування і вирішення кримінальних справ» [7]. Указана ідеологема виявлена і в КПК 2012 р. Так, у п. 10 ст. 3 згаданого Кодексу зафіксовано: «Кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність». Як синонім до словоформи «кримінальне провадження» термін «кримінальне судочинство» використовується у ч. 1 ст. 221 КПК України.

Указане свідчить, що в рамках розуміння нинішніх законотворців діяльність суду залишається складовою частиною більш широкого поняття «кримінальний процес». Така позиція є панівною як у доктрині кримінально-процесуальної науки, так і в законодавстві. Тому не дивно, що в радянських і сучасних підручниках кримінальний процес і далі тлумачиться як діяльність органів розслідування, прокуратури і суду, спрямована на розслідування злочинів і розв'язання

питання про винуватість або невинуватість особи у вчиненні злочину [8]. У такому форматі тлумачення судова діяльність виявляється складовою частиною системи стадій кримінального процесу. Обґрунтовується ця позиція квазітеоретичними штампами, які «кочують» з одного навчального видання до іншого. Наприклад, типовим підручковим аргументом на підтримку визначення поняття кримінального процесу є посилання на значення слова «процес» як на певний рух (з лат. *procedere* – котитися). Відтак поняття «кримінальний процес» означає рух кримінальної справи відповідно до її стадій. Тому словосполученням «кримінальний процес» і «кримінальне судочинство» надається однакове значення. Щоправда, чомусь замовчується те, що стадія досудового розслідування і стадії судової діяльності істотно різняться за своїм змістом і призначенням. Також у навчальних виданнях стверджується, що досудове розслідування і судові стадії мають спільні засади кримінального процесу, але «залежно від окремих процесуальних форм і стадій деякі з них можуть бути обмеженими на стадії попереднього слідства» [9]. Однак така «аргументація» залишає поза увагою загальновизнане положення, що засади повинні бути загальними для всіх без винятку стадій кримінального провадження, а дія нормативних настанов лише на одній або декількох стадіях позбавляє їх статусу принципів.

Припущенням ролі суду в доведенні винуватості особи у вчиненні злочину (виправданні) також є наявність *функціонально* єдиного для слідства і суду інституту доказів і доказування. У рамках обговорюваної конструкції кримінального процесу суду відводилася другорядна роль порівняно з попереднім слідством. Проте заради справедливості варто сказати, що в науці кримінального процесу були й *інші* позиції.

Так, авторитетний радянський процесуаліст, професор М.С. Строгович у фундаментальному підручнику «Кримінальний процес» (1946 р.) окремо від поняття кримінального процесу виділяв поняття правосуддя, яке, на його думку, полягає в тому, що «спеціально уповомочений орган – суд – в определенном, установленном законом порядке решает вопрос о применении права, закона к конкретному действию, факту, отношению, спору и, в зависимости от решения этого вопроса, определяет для участвующих в возникшем правоотношении лиц (юридических и физических) соответствующие правовые последствия: признает подсудимого виновным в совершении преступления и применяет к нему наказание или признает его по суду оправданным» [10]. Він також підкреслював, що встановлення фактичних обставин вчинення злочину і застосування норм кримінального права здійснюється судом за участю сторін і в особливих процесуальних формах. Таким чином М.С. Строговичем фактично проводилося розмежування між діяльністю суду та діяльністю органів розслідування.

Далі варто зазначити, що характерною особливістю сучасного вітчизняного кримінального процесуального законодавства має бути його відповідність вимогам Конституції. Не випадково вважають, що кримінальний процес – це частина Конституції. Аналіз відповідних норм чинної Конституції України свідчить про неоднорідність правового регулювання діяльності суду й органів досудового розслідування.

Так, у ст. 129 Конституції України закріплено такі засади судочинства: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів й у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення. Зі змісту цієї конституційної норми випливає, що згадані засади стосуються винятково судової діяльності і не поширюються на досудове розслідування.

Характерно, що на рівні Конституції в тексті засад судочинства у двох випадках підкреслюється, що вказані положення стосуються саме судового процесу. Важливо і те, що засади судочинства викладені в окремій главі Конституції України «Правосуддя», у якій про досудове розслідування не згадується. Така теза підтверджується ще й тим, що у п. 14 ст. 92 Конституції підкреслюється, що винятково законами України визначається діяльність судочинства, судоустрій, діяльність органів дізнання і слідства.

Таким чином, згаданою конституційною нормою законодавець проводить демаркаційну лінію між судочинством, з одного боку, та дізнанням і слідством – з іншого. Інакше кажучи, на конституційному рівні проведено розмежування між двома видами юридичної діяльності: досудовим розслідуванням і судовим розглядом. Це повною мірою кореспондує з вимогами ст. 6 Конституції, відповідно до якої «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України».

Варто згадати, що відповідно до ст. 38 КПК України органи досудового розслідування відносяться до виконавчої влади і є структурними підрозділами органів Національної поліції України, органів безпеки, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України. Їхня діяльність відрізняється від судової за суб'єктами, метою, засобами і наслідками. Згідно із чинним КПК України провадження органів досудового розслідування включає поліційну (негласні слідчі (розшукові) дії) і процесуальну складові частини.

Попри очевидне діяльнісне розмежування, зміст розслідування формально зберігає процесуальний характер і регулюється КПК України. Але немає потреби доводити, що йдеться не про «чистий» процес, а мішаний – гібридна процесуальна діяльність.

Варто підкреслити, що прокурори та слідчі не наділені повноваженнями судової влади. Вони не є незалежними, бо в їхній діяльності наявна засада субординації, змістом якої є відношення влади і підкорення. У цьому контексті доречно послатися на рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) ч. 6 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018, у якому зазначається, що «розслідування має бути, зокрема, незалежним, тобто з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної або ієрархічної незалежності державного органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування порушень прав людини, гарантованих ст. ст. 27, 28 Конституції України. Конституційний суд вважає, що ієрархічне підпорядкування слідчих органів Служби вищим посадовим особам Міністерства не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах відбування покарань, слідчих ізоляторах. Така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого, тобто він буде певним чином упередженим під час здійснення досудового розслідування».

Звернемо увагу ще на одну важливу очевидність: досудове розслідування побудоване не за правилами *арбітрального* методу правового регулювання, а тому має однобічний характер. Про це, зокрема, свідчить той факт, що в чинній моделі досудового розслідування органам обвинувачення належить державна монополія на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, тобто діяння, що може мати ознаки злочину. Сторона ж захисту практично позбавлена можливостей істотно впливати на розв'язання таких питань, а її повноваження в досудовому розслідуванні мають декларативний характер. Наприклад, на

стадії досудового розслідування прокурор і слідчий можуть проігнорувати подані захисником матеріали для визнання їх доказами, й останні не можуть вплинути на формулювання підозри чи обвинувачення. Розгляд таких та інших клопотань сторони захисту на стадії підготовчого провадження (ст. ст. 314–317 КПК України), як правило, втрачає свою актуальність.

На відміну від досудового розслідування, судочинство бере свій початок із того моменту, коли органи обвинувачення обґрунтовано вказують на особу, що вчинила правопорушення, а тому вона заслуговує покарання. Але щоб ця версія змогла перевтілитися в доведений юридичний факт, потрібна відповідна правова процедура, якій притаманні надійні процесуальні гарантії. Останні є там, де реально діє принцип презумпції невинуватості і є формально рівні сторони обвинувачення та захисту, які мають можливість переконувати незалежний і неупереджений суд у правдивості своїх правових позицій. Тому намагання поширити засади судочинства, передбачені ст. 129 Конституції України, на досудове розслідування є контрпродуктивними.

Викладене вище дає підстави поставити під сумнів чинну систему стадій кримінального процесу. Судове провадження не може вважатися конструкційним продовженням досудового розслідування, тобто частиною юридичної роботи, виконаної спільними зусиллями прокурора, слідчого та суду. Судове провадження не може бути складовою частиною структури кримінальної процесуальної діяльності, у якій у єдине ціле об'єднані досудове розслідування і судові провадження. Судочинство – це самостійний, уособлений судовий процес, передбачений ст. 129 Конституції України. Тому досудове розслідування і судовий процес повинні регулюватися окремими законодавчими актами [11].

Демонтаж системи стадій кримінального процесу передбачає остаточну руйнацію слідчим способом формування доказів та запровадження змагального порядку їх визнання. Для цього в законодавстві слід передбачити відповідні чіткі процесуальні механізми. В іншому разі важко зрозуміти характер діяльності суду першої інстанції, оскільки постає питання: що робить суд першої інстанції у судовому розгляді? Досліджує докази – речові докази, документи, звуко- і відеоматеріали (ст. ст. 357–359 КПК України) – чи проводить слідчі (розшукові) дії (ст. ст. 351–357, 361 КПК України)? Виходячи з імперативної логіки ч. 2 ст. 23 КПК України, яка приписує визнавати доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах лише після безпосереднього дослідження їх у суді, ані перше, ані друге неможливе – як можна перевіряти те, чого реально немає?

На мою думку, у законі доречно вказати, що суд досліджує *матеріали*, представлені сторонами, і в разі наявності підстав може визнати їх судовими доказами (кримінальними судовими доказами в термінах В.С. Гмирка). Саме із цієї причини у ст. 317 КПК України зазначено, що в ході підготовчого провадження його учасники долучають до обвинувального акта не докази, а *матеріали* кримінального провадження. А це вже тягне за собою вимогу анулювання ст. 84 КПК України і зміни відповідних норм, що стосуються процедури судового розгляду.

Зрозуміло, що існування вказаної конструкції судових доказів дезавуєє однобічний «слідчий стандарт» формування доказів у кримінальному процесі. Судовий же стандарт формування доказів передбачає реальну можливість для сторін брати участь у дослідженні матеріалів досудового провадження в перспективі визнання їх судовими доказами. Відтак варто зазначити, що зміна концептуальної основи кримінального судочинства, його переорієнтація на захист прав особи, визнання на рівні конституційних принципів змагальності та презумпції невинуватості передбачає реконструкцію застарілої моделі доказування.

На жаль, законодавець у чинному КПК України не подолав стереотипів у поглядах на визначення феномена доказування. Тому нормативно закріплене у чинному КПК України поняття доказування як збирання, перевірка та оцінка доказів для встановлення обставин, що

мають значення для кримінального провадження, суттєво спрощує його зміст (п. 2 ст. 91 КПК України). Треба визнати, що згадане поняття не охоплює істотних ознак цього явища, а лише вказує на види процесуальних дій, що застосовуються суб'єктами доказування.

Як справедливо зазначає професор В.А. Лазарева, «таке уявлення про доказування спирається на єдність державної влади, пріоритет публічних інтересів перед інтересами особи, переконання в тому, що кримінальний процес є засобом боротьби зі злочинністю» [12]. Критикована інтерпретація доказування залишає неабияку невизначеність щодо місця й ролі суду і сторін в аналізованій діяльності. Також доказування ототожнюється з досудовим розслідуванням, і тоді воно стає підготовкою до судового доказування. Тому потрібно чітко позиціонуватися: доказування там, де є юридична суперечка, а діяльність сторін і суду спрямована на переконання суду в істинності своїх суджень.

Пропонований підхід суттєво розширює уявлення про зміст доказування і дає можливість його учасникам в умовах інтелектуальної конкуренції: 1) чітко визначитися із предметом спору; 2) сформулювати власні правові позиції щодо суті спірних положень; 3) аргументувати їх судовими доказами і переконувати суд у правомірності своїх суджень; 4) у процесі надання аргументації підкреслити цінність кожного судового доказу та їх сукупності, а також виділити більш переконливі докази; 5) запропонувати суду варіант розв'язання основного питання судового процесу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На завершення хотів би наголосити, що в науці кримінального процесу і законодавстві пострадянського простору поступово – не без ускладнень і контроверз, кроку вперед і двох кроків назад – таки відроджуються європейські постулати кримінального процесу. Наприклад, змагальна парадигма доказування закріплена у ст. 123 КПК Латвійської республіки, яка маніфестує: «Доказування – це діяльність з обґрунтування наявності або браку фактів і обставин, що входять у предмет доказування». Зазначене надихає, адже дуже хотілося б вірити, що на питання-заголовок цієї статті відповідь буде не за горами.

Список використаних джерел:

- 1 Кудрявцев В.Н., Трусов А.И. Политическая юстиция в СССР. Санкт-Петербург, 2002.
- 2 Плеханов В.Г. Собрание сочинений. Москва; Ленинград, 1925. Т. 5.
- 3 Собрание законов СССР. 1933. № 40. Ст. 239.
- 4 Собрание законов СССР. 1934. № 1. Ст. 2.
- 5 Александров А.С. Духless русского уголовно-процессуального права. Уголовное судопроизводство: в 3 т. / под ред. Н.А. Колоколова. Москва: Юрайт, 2017. Т. 1.
- 6 Прилуцький С.В. Суд як фундаментальний соціально-правовий феномен (зародження, еволюція, сучасність). Journal «Science Rice: Juridical Science». 2017. № 2 (2). С. 42–43.
- 7 Курс советского уголовного процесса / под ред. А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца. Москва, 1989.
- 8 Назаров В.В. Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України. Київ: Атіка, 2007.
- 9 Принципы современного российского уголовного судопроизводства: монография / науч. ред. И.В. Смолькова; отв. ред. Р.В. Мазюк. Москва: Юрлитинформ, 2015.
- 10 Строгович М.С. Уголовный процесс. Москва, 1946.
- 11 Демидов И.Ф. Реструктуризация уголовного судопроизводства (концепция как гипотеза). Государство и право. 2012. № 1. С. 38.
- 12 Лазарева В.А. Проблемы реализации состязательности в уголовном процессе Российской Федерации. Уголовное судопроизводство: в 3 т. / под ред. Н.А. Колоколова. Москва: Юрайт, 2017.